

Centraal Bureau
voor de Statistiek

Sociaaleconomische trends 2013

Perspectief op veranderde levenslopen: leven, leren en werken naar geboortegeneratie

**Ruben van Gaalen,
Jannes de Vries,
Koos Arts en
Carel Harmsen**
oktober 2013, 01

In dit artikel wordt beschreven hoe individuele levenslopen zijn veranderd sinds 1945. Opeenvolgende geboortegeneraties gingen vaker ongehuwd samenwonen en stelden het ouderschap langer uit. Ook gingen ze vaker (echt)scheiden en hadden ze een hogere levensverwachting. Zowel onder mannen als vrouwen nam het gemiddelde onderwijsniveau toe, wel was de stijging bij vrouwen sterker dan bij mannen. Terwijl bij de oudere generaties de vrouwen lager opgeleid waren dan de mannen, is dat bij de jongere generaties inmiddels omgekeerd. Daarnaast steeg door de generaties heen de arbeidsdeelname van vrouwen fors.

1. Inleiding

Vanuit beleid en onderzoek worden toestanden waarin personen zich bevinden in toenemende mate gezien en begrepen vanuit het levensloop perspectief. Dit hangt zowel samen met de toegenomen dynamiek en pluriformiteit van de samenleving als met de veranderende arbeidsmarkt en de flexibiliteit daarvan. Het idee is dat biografieën minder 'lineair' en voorspelbaar verlopen dan vroeger (Ester, Muffels en Schippers, 2006).

De levensloop kan worden gezien als een opeenvolging van posities die een persoon gedurende de tijd inneemt. Levenslopen kunnen verschillen in het moment waarop een positie wordt ingenomen, de duur van posities en de volgorde waarin die posities voorkomen. Zo kan het bijvoorbeeld bij de positie *betaald werk* gaan om de leeftijd waarop iemand de eerste betaalde baan krijgt, de duur van deze baan en of deze voor of na het verlaten van het initieel onderwijs begonnen is.

Om de levensloop in beeld te brengen, volstaat het echter niet om de posities die individuen innemen te vergelijken tussen personen met verschillende leeftijden, omdat de positie die iemand inneemt op een bepaalde leeftijd ook afhankelijk is van wanneer die leeftijd wordt bereikt. Met andere woorden: er spelen zowel leeftijdseffecten als cohorteffecten.

Om te weten in welke mate levenslopen de laatste decennia zijn veranderd, is het van belang deze cohorteffecten in kaart te brengen. Ze weerspiegelen een veranderend tijdsgewricht waarin mensen van opeenvolgende geboortegeneraties opgroeien, naar school gaan, een gezin vormen, een eerste baan krijgen en pensioneren.

Themanummer Levensloop en generatie

Dit artikel vormt de inleiding van een serie artikelen over levensloop en generatie in de *Sociaaleconomische trends* van oktober 2013. In deze eerste bijdrage worden de ontwikkelingen voor de verschillende leeftijdsgeneraties op het gebied van demografie, onderwijsniveau en arbeidsdeelname geschetst.

- Het tweede artikel 'Twintigers op de arbeidsmarkt' belicht het onderwijsniveau en de intrede van jongeren (15 tot 30 jaar) op de arbeidsmarkt vanaf de geboortegeneratie van 1965-1969.
- Het derde artikel 'Veranderende beroepsloopbanen van mannen en vrouwen' zoomt in op de loopbaan op de leeftijd van 25, 35, 45 en 55 jaar voor de opeenvolgende generaties vanaf 1915-1919 tot 1985-1989.
- In het vierde artikel 'Stijgende arbeidsparticipatie en minder uittreding bij ouderen' staan de veranderingen tussen de geboortegeneraties in arbeidsdeelname en voortijdige uittreding uit het arbeidsproces bij 50- tot 65-jarigen centraal.

In dit artikel wordt de veranderde levensloop beschreven voor verschillende geboortegeneraties sinds 1945. Daarbij komen achtereenvolgens de belangrijkste dimensies van de levensloop – het demografische traject, het opleidingstraject en het arbeidstraject – aan de orde. Maar eerst wordt ingegaan op het verschil tussen een leeftijds-, een periode- en een cohorteffect.

2. Leeftijd-, periode- of cohorteffect?

Leeftijd, periode en geboortecohort kunnen elk een eigen effect hebben:

- Een leeftijdseffect heeft betrekking op de invloed van het ouder worden of de levensfase.
- Periode-effecten betreffen de invloed van de tijd waarin men leeft. Het kan hierbij gaan om bijvoorbeeld de economische conjunctuur of de tijdgeest.
- Bij een cohorteffect gaat het bijvoorbeeld om veranderingen in de socialisatie van verschillende geboortecohorten over de tijd. Ook veranderingen in het onderwijssysteem of de eventuele blijvende negatieve gevolgen van een slechte start op de arbeidsmarkt doordat een cohort in een tijd van economische laagconjunctuur op de arbeidsmarkt kwam, kunnen tot cohorteffecten leiden (Wolbers, 2006).

Iemand's geboortjaar hangt samen met diens leeftijd. Als bekend is hoe oud een persoon in 2012 is, bijvoorbeeld 52 jaar, is ook bekend wanneer die geboren is, namelijk in 1959 of 1960. Door niet alleen naar 2012 te kijken, maar ook naar eerdere periodes, wordt de relatie tussen leeftijd en geboortjaar zwakker. Een 52-jarige kan iemand uit 2012 zijn die in 1960 is geboren, maar ook een persoon uit 1992 geboren in 1940.

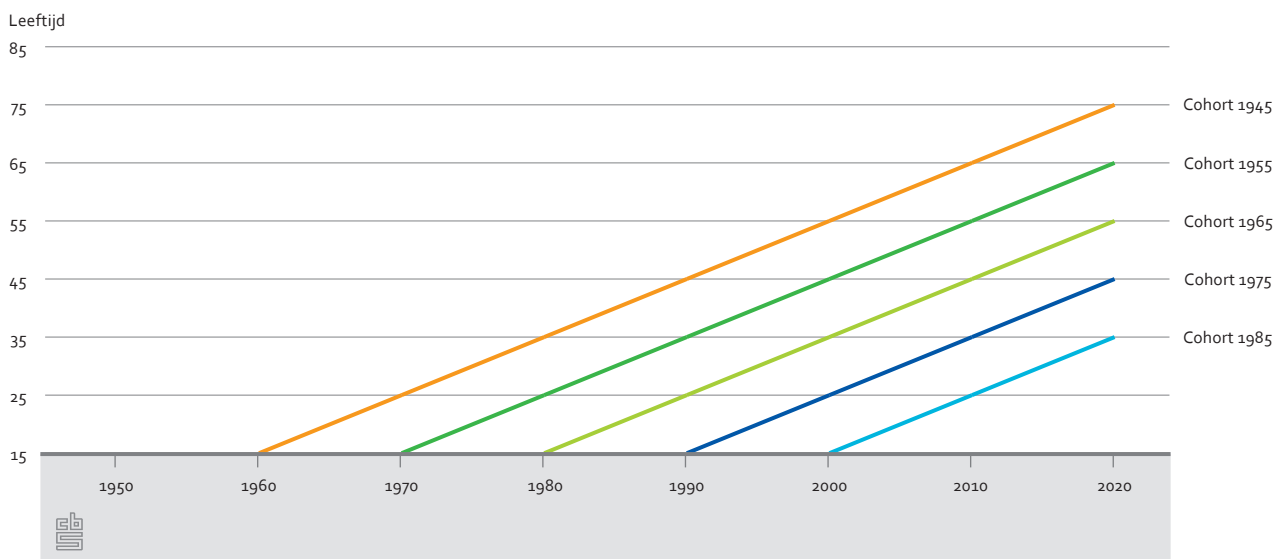
Ook is er een relatie tussen de periode waarnaar wordt gekeken en de geboortegeneratie. Zo behoorden in 1992 mensen die in de jaren tachtig zijn geboren (nog) niet tot de potentiële beroepsbevolking (15 tot 65 jaar), terwijl degenen die begin jaren dertig het levenslicht zagen, hier in 2012 geen deel meer van uitmaakten.

Tussen geboortjaar en leeftijd of geboortjaar en periode is dus wel een samenhang, maar geen volmaakte samenhang. De drie variabelen leeftijd, periode en geboortjaar hangen gezamenlijk wél perfect met elkaar samen: als men twee van de drie weet, dan kan men de derde uitrekenen. Daardoor is het niet mogelijk om alle drie de kenmerken tegelijk te bekijken. Er kan slechts naar twee van de drie gekeken worden: leeftijd en periode, leeftijd en geboortecohort of periode en geboortecohort. Hierdoor weet men nooit helemaal zeker of een gevonden verschil het gevolg is van een leeftijds-, een periode- of een cohorteffect.

Een voorbeeld kan dit verduidelijken. In 2012 werkte 44 procent van de vrouwen geboren in 1950-1954, terwijl van de vrouwen uit 1970-1974 ongeveer 74 procent een baan had. Op basis hiervan is het niet mogelijk om te bepalen van welk van onderstaande effecten sprake is:

- Het verschil is het gevolg van het leeftijdsverschil. Vrouwen uit 1950-1954 waren in 2012 ongeveer zestig jaar oud, terwijl vrouwen uit 1970-1974 rond de 40 jaar waren. Ouderen en jongeren hebben te maken met verschillende mogelijkheden op de arbeidsmarkt.
- Het verschil komt doordat de vrouwen in verschillende periodes zijn opgegroeid. Vrouwen uit 1970-1974 zijn sterker gesocialiseerd met de opvatting dat het ook voor

2.1 Schematische voorstelling levenslopperspectief: leeftijd, periode en cohort effecten (Lexisdiagram)

vrouwen belangrijk is om te werken en hebben een hogere opleiding gevolgd dan vrouwen uit 1950-1954.

Om hier meer zicht op te krijgen moeten vrouwen geboren in 1970-1974 vergeleken worden met vrouwen uit 1950-1954 op dezelfde leeftijd, bijvoorbeeld 35 jaar. Op 35-jarige leeftijd werkte 39 procent van de vrouwen geboren in 1950-1954, tegen 73 procent van de generatie 1970-1974. Voor vrouwen uit 1950-1954 wordt hier gekeken naar de jaren tachtig van de vorige eeuw, terwijl het cijfer van vrouwen uit 1970-1974 betrekking heeft op het eerste decennium van de huidige eeuw.

Ook nu is het echter niet zeker dat het verschil in arbeidsparticipatie een gevolg is van een cohorteffect. Het verschil zou ook kunnen komen door een periode-effect.

Over het algemeen gaat het bij periode-effecten om fluctuaties, terwijl het bij cohorteffecten vaak een langdurig toenemende of afnemende trend betreft.

3. Ontwikkelingen in demografie¹⁾

De demografische levensloop heeft betrekking op de verschillende, veelal opeenvolgende posities die personen in hun leven innemen: kind, volwassene, bejaarde, maar ook alleenstaand, partner met of zonder kinderen, gescheiden, enzovoort (Liefbroer en Dykstra, 2000).

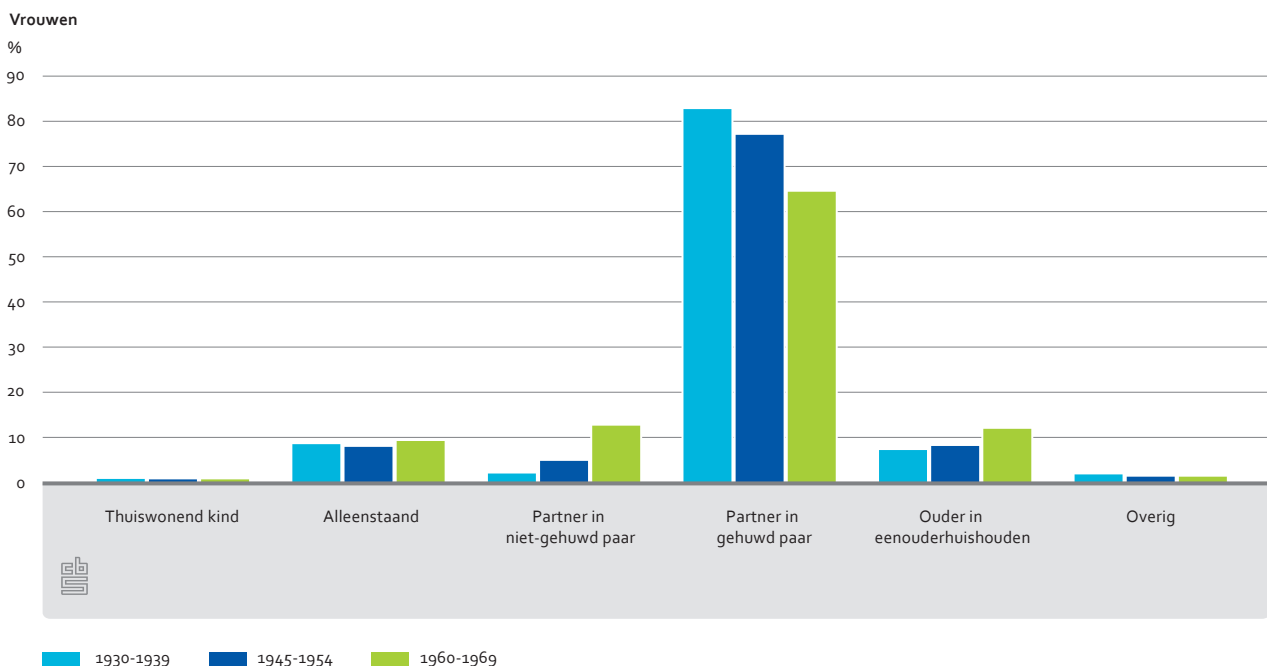
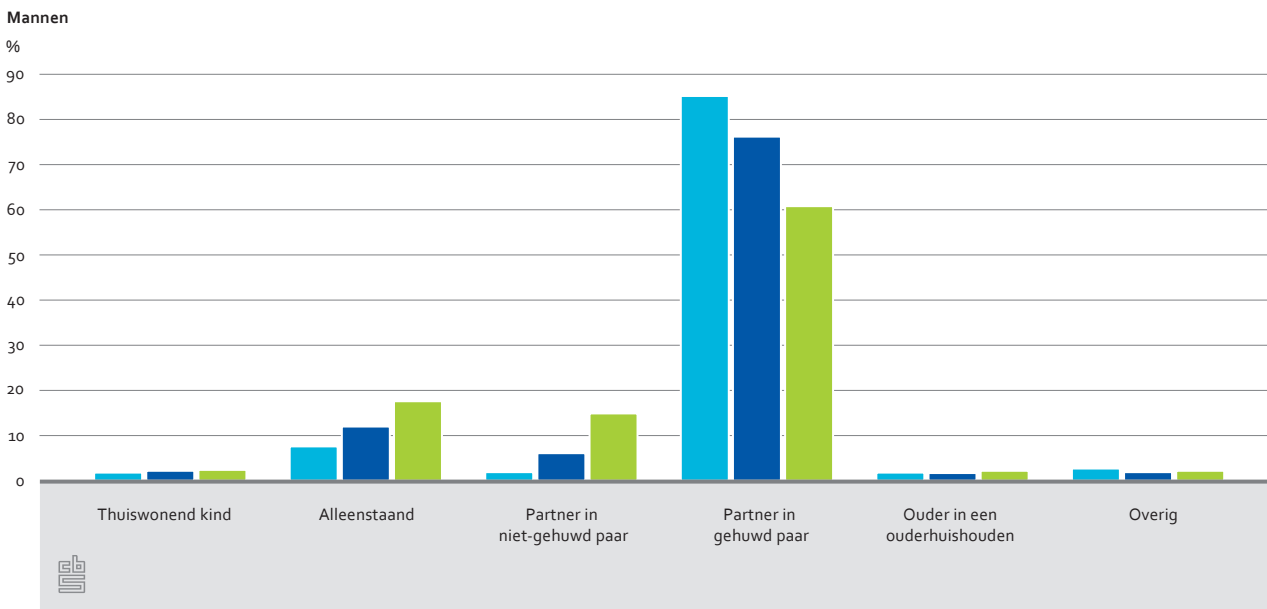
Rond 1965 vond een keerpunt plaats in de algemene demografische ontwikkeling van de meeste westerse landen (Lesthaeghe en Van de Kaa, 1986; Lesthaeghe en Surkyn, 2006; Van de Kaa, 1988). Tot en met de eerste helft van de vorige eeuw was de samenleving gebaseerd op het gezinsmodel met duidelijk afgebakende rollen voor man en vrouw. Aan deze traditionele vorm van samenleven kwam een einde in de jaren zestig. Deze periode wordt gekenmerkt door uitstel van huwelijk, later kinderen krijgen, verdere daling van de vruchtbaarheid, ongehuwd samenwonen alsook een stijging van het aantal eenoudergezinnen, alleenstaanden, echtscheidingen en buitenechtelijke geboorten. In de volgende paragrafen worden de ontwikkelingen op het gebied van (on)gehuwd samenwonen, kinderen krijgen, (echt)scheiden en levensverwachting geschetst.

¹⁾ De paragrafen rond het thema Demografie zijn gebaseerd op Van Maarseveen en Harmsen (2011).

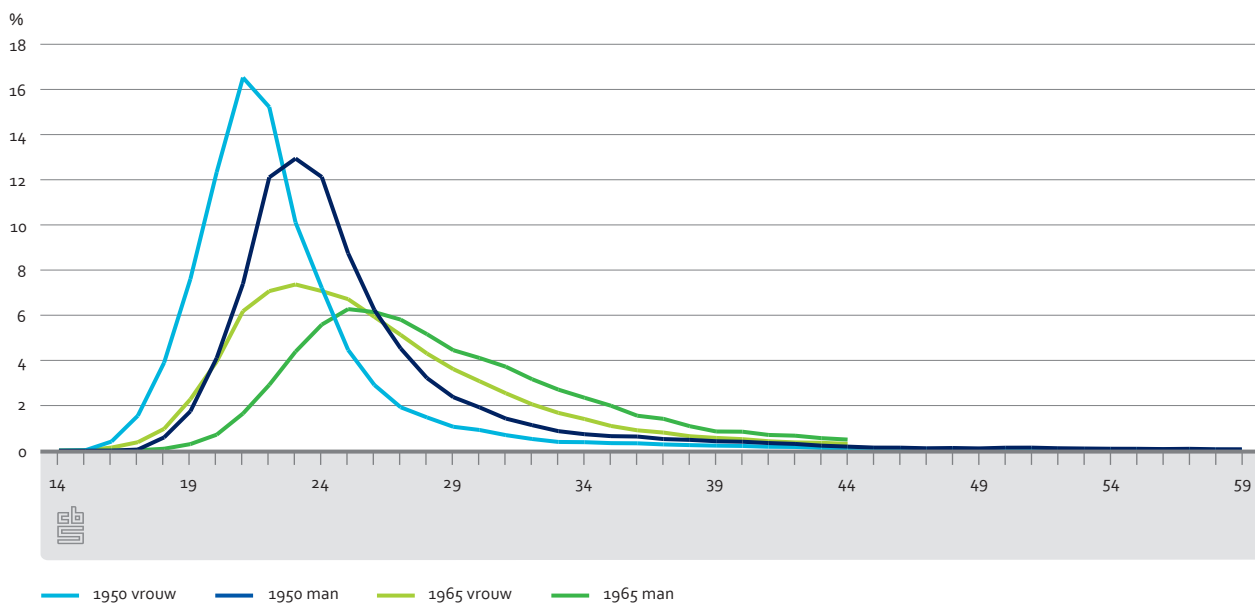
3.1 Ongehuwd samenwonen

Voor de vooroorlogse generatie was ongehuwd samenwonen niet alleen niet maar ook zonder kinderen vrij zeldzaam. Onder de groep die in de jaren na de oorlog werd geboren, de zogenoemde babyboomgeneratie, kwam dit al iets vaker voor, maar pas op latere leeftijd. Eind jaren zestig was het nog hoogst ongebruikelijk dat jongeren het ouderlijk huis verlieten om ongehuwd te gaan samenwonen. Bij de generatie 1960–1969 veranderde dit drastisch: van de twintigers van deze generatie maakte een op de drie deel uit van een niet-gehuwd paar zonder kinderen. Van de 20- tot 30-jarige babyboomers was dat nog een op de veertig. Twintig jaar later, toen de babyboomers in de veertig waren, woonden ongeveer een op de twintig van hen samen zonder trouwboekje. Dit was waarschijnlijk mede het gevolg van het uiteengaan van huwelijkspartners van wie de kinderen dikwijls al het huis uit waren en die nu opnieuw gingen samenwonen, maar deze keer ongehuwd.

3.1.1 Drie generaties veertigers naar positie in het huishouden

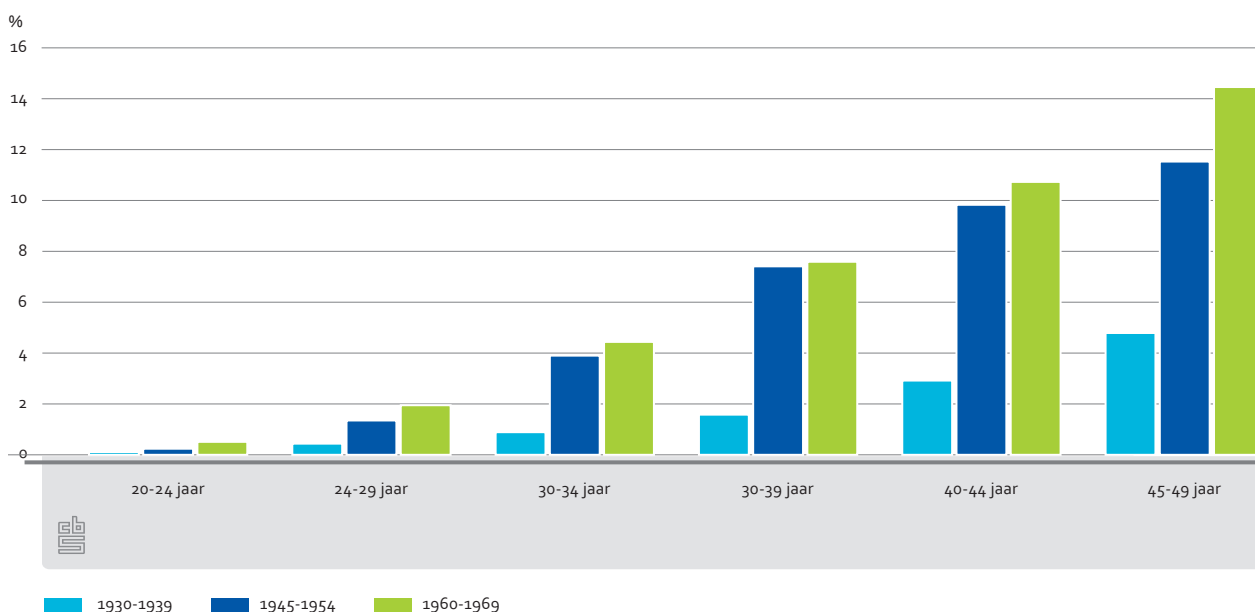
3.2.1 Voor het eerst huwendes naar leeftijd, geslacht en generatie

3.2 Huwelijk

Bij babyboomers kwam samenwonen voor het huwelijk al in beperkte mate voor. Voor de generatie daarna was het huwelijk al helemaal geen vanzelfsprekendheid meer. Na een piek van zowel het absolute als het relatieve aantal huwelijksluitingen in de jaren vijftig en zestig, daalden deze aantallen vanaf de jaren zeventig snel. Mede door 'de pil' die in 1962 in Nederland geïntroduceerd werd, had het huwelijk als voorwaarde voor een seksuele relatie aan betekenis verloren (Lesthaeghe en Surkyn, 2006). Als er al getrouwd werd, gebeurde dit later in de levensloop dan voorheen. Wel bleven vrouwen op jongere leeftijd huwen dan mannen. Vrouwelijke babyboomers uit 1950 trouwden gemiddeld voor het eerst op 23-jarige leeftijd, terwijl de mannen gemiddeld 25 jaar oud waren. De generatie mannen en vrouwen geboren in 1965 trouwde drie à vier jaar later.

3.3.1 Gescheiden vrouwen naar leeftijd en generatie

3.3 Echtscheiding

Een ander kenmerk in deze periode is de toename van het aantal echtscheidingen. Vanaf eind jaren zestig werd het ontbinden van een huwelijk, ook bij de babyboomgeneratie, een steeds meer geaccepteerd verschijnsel. Een rol speelde hierbij ook de Bijstandswet die in 1963 werd ingevoerd, waardoor vrouwen na een echtscheiding toch een inkomen hadden.

Uit een cohortvergelijking blijkt het percentage echtscheidingen in de oudere leeftijdsfasen onder babyboomers bijzonder sterk te zijn toegenomen ten opzichte van de vooroorlogse generatie. Bij de generatie 1960–1969 is de echtscheidingsfrequentie nog iets hoger. Alleen in de leeftijd van 30 tot 45 jaar komen echtscheidingen in de generaties 1945–1954 en 1960–1969 praktisch even vaak voor. Bij de vooroorlogse generatie is deze frequentie relatief laag. Babyboomers bevonden zich in de jaren zeventig en tachtig in de levensfase van 30 tot 45 jaar. In deze periode is bij hen de invloed van de tijdgeest merkbaar en is er duidelijk sprake van een contrast met de vorige generatie. Bij echtscheidingen lijkt het periode-effect dus sterker aanwezig dan het cohorteffect.

3.4 Kinderen krijgen

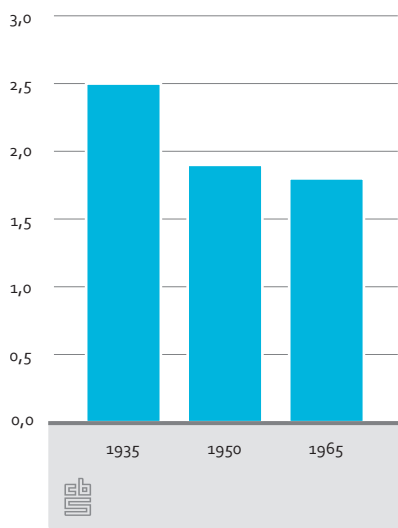
Het aantal geboorten per duizend inwoners is in Nederland vanaf 1877 gedaald van 37 tot 21 vlak voor 1940. Direct na de Tweede Wereldoorlog deed zich een geboortegolf voor. In 1945–1954 bedroeg het totaal aantal geboorten bijna 2,4 miljoen. Een derde hiervan vond plaats in de topjaren 1946–1948, toen er gemiddeld 266 duizend baby's per jaar werden geboren. In de jaren zeventig liep het aantal geboorten sterk terug.

Eenzelfde ontwikkeling is zichtbaar in het vruchtbaarheidscijfer, een cijfer dat bij benadering het gemiddeld aantal kinderen per vrouw weergeeft. Medio jaren vijftig bereikte het vruchtbaarheidscijfer weer het vooroorlogse niveau van ongeveer 3, waarna het vanaf 1965 scherp daalde. Sinds begin jaren zeventig schommelt het steeds tussen de 1,5 en 1,8. De sterke stijging en daling van het vruchtbaarheidscijfer had meerdere oorzaken. De vruchtbaarheid werd gestimuleerd door de toename van het aantal huwelijken rond het begin van de Tweede Wereldoorlog, het krijgen van kinderen op jongere leeftijd direct na de oorlog en jaren later een inhaaleffect onder al wat oudere vrouwen die eerst hadden gestudeerd en enkele jaren gewerkt. De achterliggende factoren voor de daling waren de introductie van de anticonceptiepil, de toenemende welvaart, emancipatie, secularisatie en individualisering.

De veranderingen verlopen geleidelijker wanneer, in plaats van naar het aantal geboorten per jaar, wordt gekeken naar de vruchtbaarheidscijfers van geboortecohorten (Engelen, 2003; De Graaf, 2007). Dit komt duidelijk tot uitdrukking als het vruchtbaarheidscijfer van de vrouwelijke babyboomers geboren in 1950 vergeleken wordt met die van vrouwen uit 1935 en 1965. Bij vrouwen uit geboortegaargang 1935 bedraagt het gemiddeld aantal kinderen nog 2,5 tegen 1,9 bij de generatie van 1950 en circa 1,8 bij die van 1965. Bij deze daling van het vruchtbaarheidscijfer speelt ook mee dat bij de naoorlogse generaties een toenemend aandeel van de vrouwen geen kinderen kreeg. Zo bleef bij de vooroorlogse generatie (1935) 12 procent van de vrouwen kinderloos. Bij babyboomers was dit 15 procent en bij de generatie uit de jaren zestig 18 procent. Deze stijgende tendens zette zich daarna voort, zodat nu ongeveer een vijfde van de jongere generatie vrouwen (1960–1969) kinderloos is (De Graaf, 2007; 2011).

Vrouwen uit de babyboomgeneratie waren gemiddeld 25 jaar toen ze hun eerste kind kregen. Door de toegenomen welvaart en individualisering stelde de generatie uit de jaren zestig, mede dankzij 'de pil', het krijgen van kinderen langer uit: zij kregen hun eerste kind ongeveer drie jaar later. Bij vrouwen geboren in de jaren zeventig was deze gemiddelde leeftijd opgelopen tot 29 jaar.

3.4.1 Gemiddeld aantal kinderen van drie generaties vrouwen

3.5 Eenouderhuishoudens

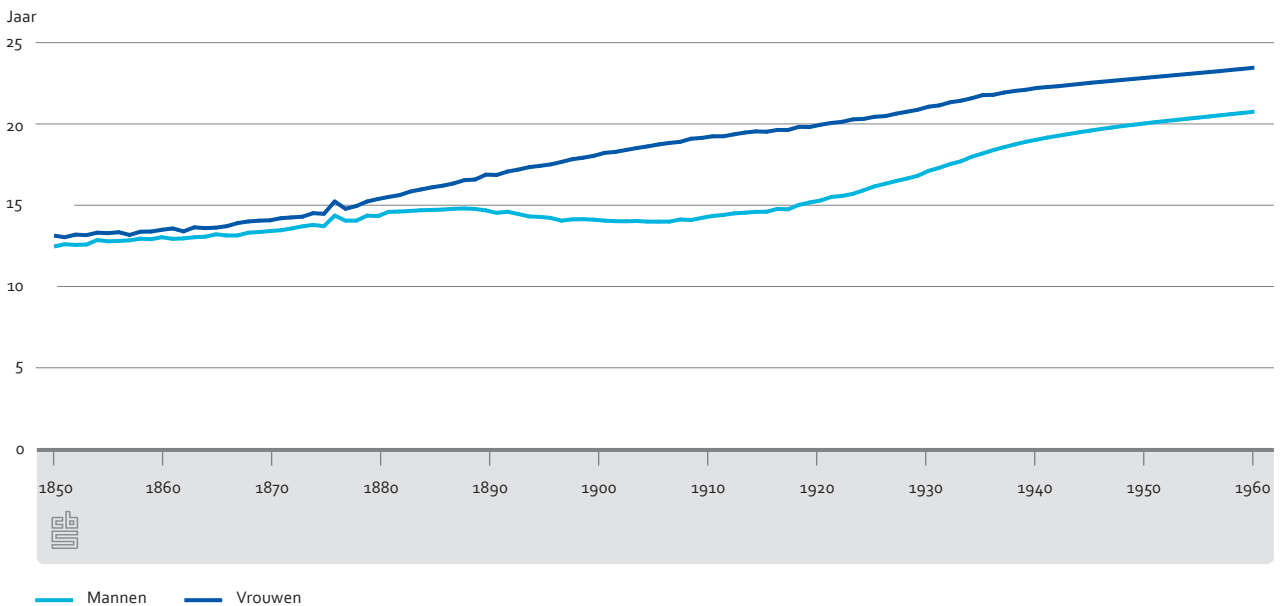
Het aantal huishoudens van één ouder met een of meer kinderen is zowel in absolute zin als in relatieve zin sinds 1971 fors toegenomen. Relatieontbinding door echtscheiding is hierop van grote invloed geweest. Ook hertrouwen na een echtscheiding, zoals voorheen het geval was, komt veel minder vaak voor dan vroeger. Men gaat wel een relatie aan, maar deze wordt vaak niet meer formeel vastgelegd (Harmsen, 2007; Lesthaeghe en Surkyn, 2006). Deze ontwikkeling hangt vooral samen met de grotere economische zelfstandigheid van de vrouw. Vooral bij vrouwen van de babyboomgeneratie en de generatie uit de jaren zestig nam het aandeel alleenstaande ouders onder dertigers en veertigers fors toe. Bij de generatie van de jaren zestig was een op de acht vrouwen van 30 tot 40 jaar een alleenstaande moeder. Het verschil met de mannen is groot. Van de veertiger in alle drie de generaties stond slechts 2 procent van de mannen aan het hoofd van een eenoudergezin. Dit komt doordat het doorgaans de vrouw is die na een relatieontbinding (grotendeels) de zorg voor de kinderen op zich neemt (De Graaf, 2011). Ook speelt mee dat kinderen vaak worden ingeschreven op het adres van de moeder, ook wanneer er in werkelijkheid sprake is van een omgangsregeling tussen ex-partners of van co-ouderschap.

3.6 Levensverwachting

Door de naoorlogse geboortegolf zal het aantal 65-plussers versneld toenemen (Garssen en Van Duin, 2007). Dit effect wordt nog versterkt door de toegenomen levensverwachting. Al vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw is de levensduur vooral door daling van sterfte onder zuigelingen en jonge kinderen sterk toegenomen (Van Poppel, 2001), voornamelijk als gevolg van verbetering van de hygiëne door de aanleg van riolering en waterleiding en betere huisvesting. Ook de vooruitgang in de medische wetenschap is van invloed geweest. In 1850 was de levensverwachting voor mannen nog 38 jaar en voor vrouwen 40 jaar. Sindsdien is deze vrijwel verdubbeld. Naar verwachting bereikt bij de babyboomgeneratie 83 procent van de mannen de leeftijd van 65 jaar. Voor vrouwen is dit 88 procent.

Uit figuur 3.6.1 blijkt dat de levensverwachting voor achtereenvolgende generaties 65-jarigen sterk is gestegen en dat het verschil tussen mannen en vrouwen de laatste jaren is verminderd. Wat opvalt is dat de stijging van de verwachte levensduur bij mannen relatief het sterkst is toegenomen. Dit hangt waarschijnlijk samen met de geringere sterfte van mannen aan rookgerelateerde ziekten. De percentages rokers onder mannen en vrouwen lopen namelijk gedurende de laatste twintig jaar steeds meer naar elkaar toe (Van der Meulen et al., 2009).

3.6.1 Levensverwachting bij de leeftijd van 65 jaar naar geboortjaar

4. Ontwikkelingen in onderwijsniveau

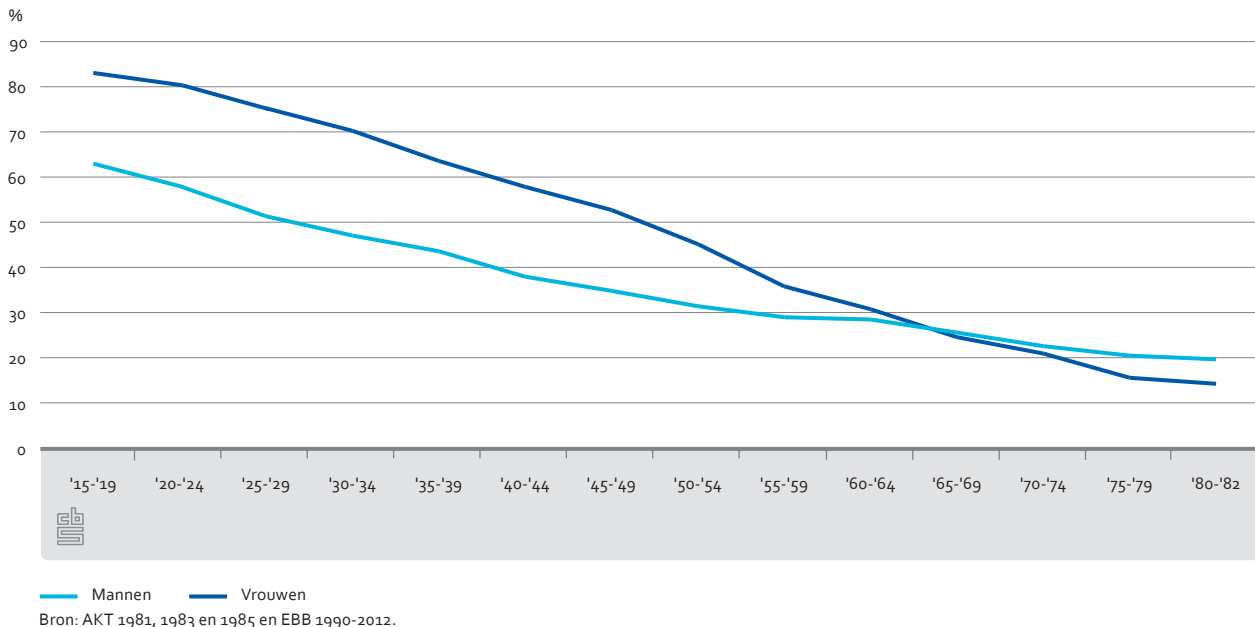
In de volgende twee paragrafen wordt ingegaan op veranderingen in het onderwijsniveau bij mannen en vrouwen tussen de generaties. Het opleidingstraject speelt vooral een rol in de beginfase van de levensloop. Na de leeftijd van 30 jaar stijgt het onderwijsniveau dan ook nauwelijks meer (zie ook Van der Mooren en Traag, 2013). Hierdoor is er voor 30-plussers vrijwel geen leeftijds- of periode-effect. Daarom is het niet nodig om rekening te houden met de leeftijd van personen of het onderzoeksjaar.

4.1 Aandeel laagopgeleiden

Figuur 4.1.1 laat voor mannen en vrouwen het aandeel laagopgeleiden naar cohort zien. Dit percentage is sterk afgenomen over geboortegeneraties. Van de mensen die geboren werden in 1915-1919 is het merendeel laagopgeleid, namelijk ruim 60 procent van de mannen en ruim 80 procent van de vrouwen. Lager onderwijs omvat het gehele basisonderwijs, het vmbo, de eerste 3 leerjaren van havo/vwo en mbo 1 (assistentenopleiding) en hun voorgangers. Van het

cohort 1980-1982 heeft nog maar 20 procent van de mannen en 14 procent van de vrouwen een laag onderwijsniveau. De afname in het aandeel laagopgeleiden is bij vrouwen dus sterker dan bij mannen. De vrouwen geboren in 1950-1954 vormen de eerste generatie waarvan minder dan de helft laagopgeleid is. Daarna gaat het hard. Vanaf het cohort 1965-1969 zijn vrouwen minder vaak laagopgeleid dan mannen.

4.1.1. Laagopgeleide mannen en vrouwen van 30 tot 65 jaar naar geboortegeneratie

Onderwijshervormingen in de jaren zestig en zeventig

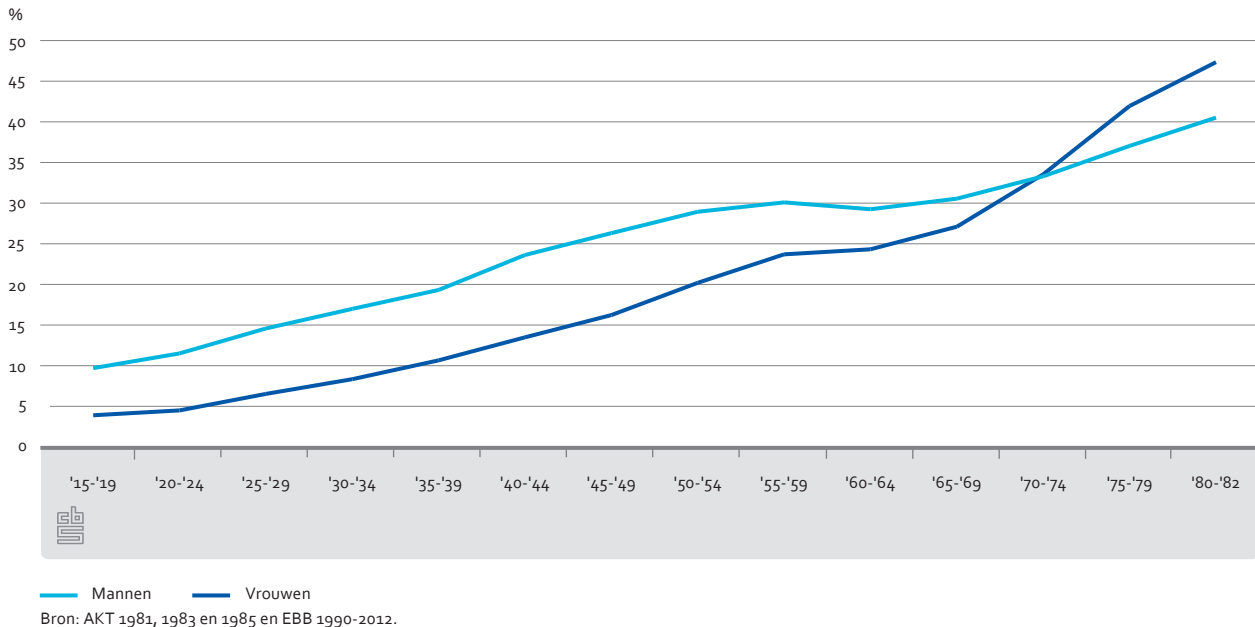
In de jaren zestig en zeventig hebben verschillende onderwijshervormingen plaatsgevonden. Tot 1969 gold er een leerplichtwet waarin kinderen leerplichtig waren van 6 tot 12 jaar, wat concreet betekent dat alleen de basisschool verplicht was. In 1969 werd de leerplicht verlengd naar 9 jaar. Mensen uit het 1955-1959 cohort waren toen 9-14 jaar oud. Een deel van dit cohort viel dus evenals oudere cohorten niet onder deze langere leerplicht. In 1975 werd de leerplicht verder uitgebreid naar 10 jaar, met aanvullende partiële leerplicht voor twee dagen in de week tot het schooljaar waarin het kind 17 jaar werd. Verder werd in 1968 de Mammoetwet ingevoerd, waardoor het makkelijker werd om door te stromen van bijvoorbeeld mavo naar havo of mbo, oftewel van laagopgeleid naar middelbaar opgeleid.

4.2 Aandeel hoogopgeleiden

Het aandeel hoogopgeleiden is sterk toegenomen over generaties. Hoger onderwijs betreft hbo- en universitaire opleidingen (of hieraan vergelijkbaar) en hun voorgangers. Vooral bij vrouwen was deze stijging sterk. Van het cohort vrouwen van 1915-1919 had slechts 4 procent een hoog onderwijsniveau, van hun seksegenoten die begin jaren tachtig geboren werden is dat 47 procent. Bij mannen steeg het aandeel hoogopgeleiden respectievelijk van 10 procent naar 41 procent. Het verschil tussen mannen en vrouwen nam af vanaf de

cohorten geboren na 1950. Bij mannen en vrouwen geboren in 1970-1974 is het aandeel met een hoog onderwijsniveau ongeveer even groot, terwijl bij jongere cohorten vrouwen vaker hoogopgeleid zijn dan mannen.

4.2.1 Hoogopgeleide mannen en vrouwen van 30 tot 65 jaar naar geboortegeneratie

5. Ontwikkelingen in arbeidsparticipatie

De volgende vier paragrafen zijn gewijd aan de veranderingen in de arbeidsdeelname tussen de generaties. Er wordt zowel een uitsplitsing gemaakt naar leeftijd en periode als naar leeftijd en cohort. Omdat er een sterke samenhang is tussen de leeftijd en de arbeidsdeelname, vooral bij vrouwen, is een uitsplitsing naar periode en cohort – waarbij dus niet naar de leeftijd wordt gekeken – weinig zinvol.

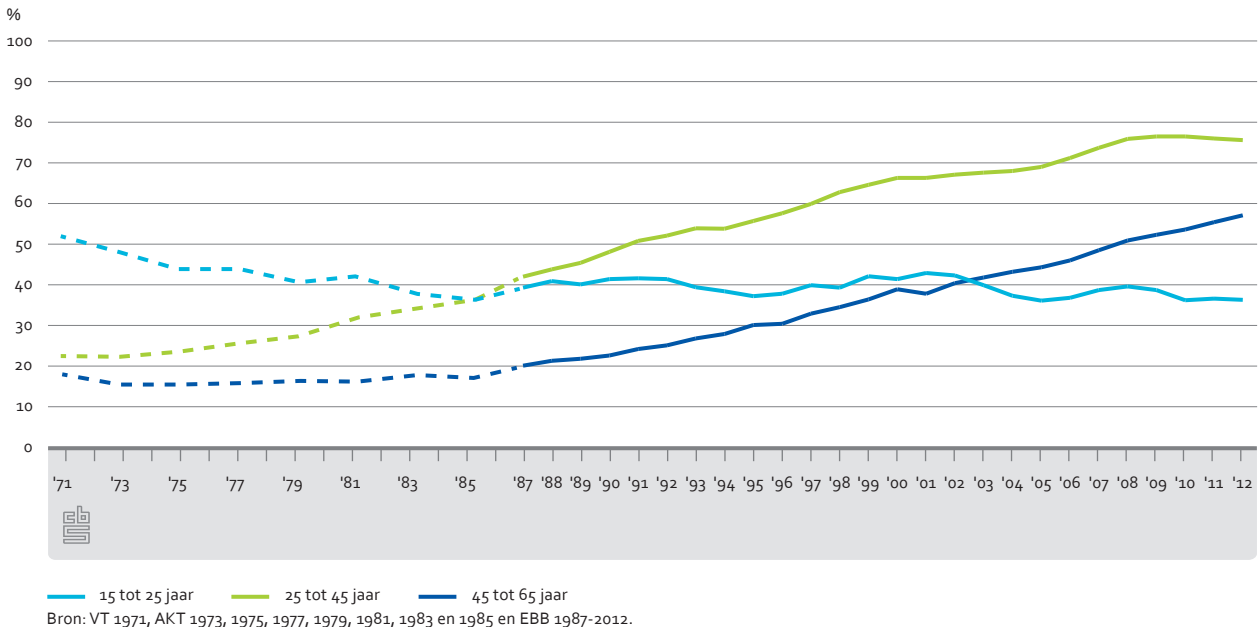
Aangezien bij vrouwen door de generaties heen de arbeidsmarktpositie veel meer is veranderd dan bij mannen, wordt gestart met een beschrijving van de ontwikkelingen bij vrouwen (zie ook Smits en De Vries, 2013).

5.1 Arbeidsdeelname vrouwen sinds 1971

De afgelopen decennia is de arbeidsparticipatie van vrouwen sterk gestegen. Dit geldt vooral voor vrouwen van 25 tot 45 jaar. In 1973 had minder dan een kwart van de vrouwen van deze leeftijd een baan van minimaal twaalf uur per week, in 2012 was dat ruim driekwart. Vanaf midden jaren tachtig begon ook de arbeidsdeelname van oudere vrouwen van 45 tot 65 jaar te groeien: in 1985 werkte 17 procent van de 45 tot 65 jarige vrouwen, terwijl dat in 2012 zo'n 57 procent was. Een deel van de vrouwen die in de jaren zeventig 25 tot 45 jaar oud

waren, maakte overigens in de jaren tachtig deel uit van de groep 45- tot 65-jarigen. De arbeidsparticipatie van jonge vrouwen van 15 tot 25 jaar daalde in de jaren zeventig en begin jaren tachtig. Vervolgens schommelt deze licht.

5.1.1 Netto arbeidsparticipatie van vrouwen van 15 tot 65 jaar naar leeftijd

5.2 Arbeidsdeelname vrouwen: geboortegeneraties

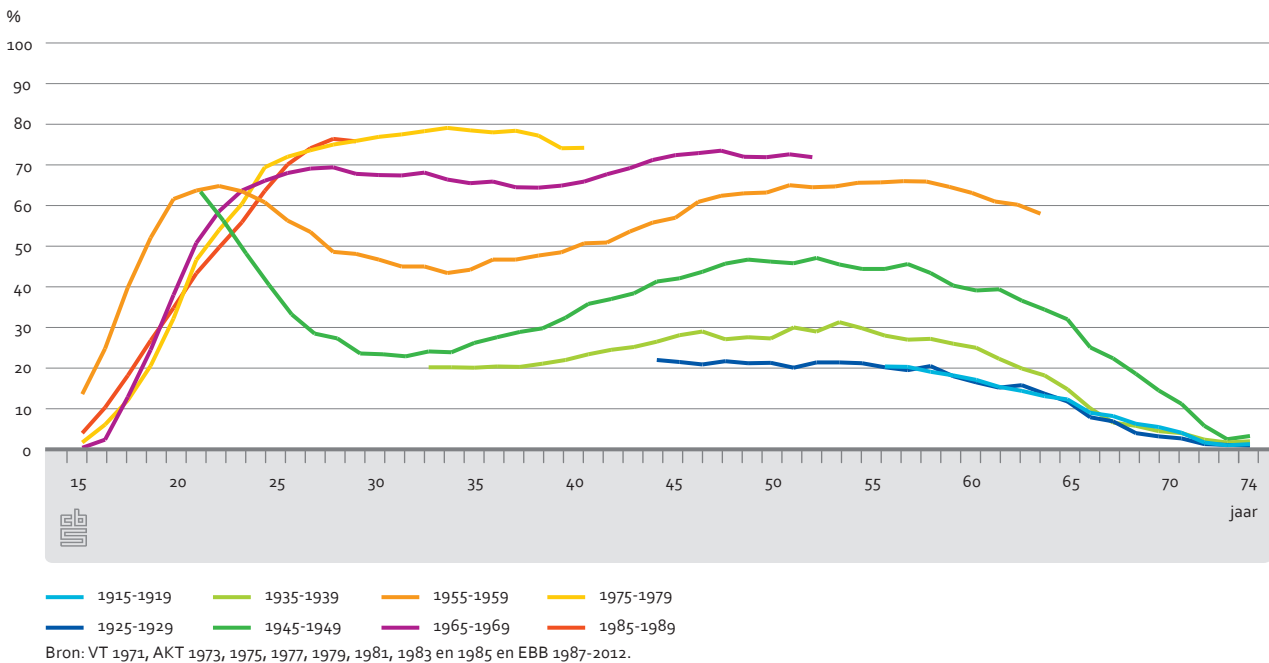
Op 15-jarige leeftijd is de arbeidsparticipatie voor alle geboortecohorten/generaties van vrouwen laag. Deze stijgt sterk totdat vrouwen begin twintig zijn. Op jonge leeftijd zijn er weinig verschillen tussen de generaties. Alleen de participatie van vrouwen uit het oudste cohort – in dit geval 1955-1959 – is hoger dan de jongere cohorten, die met een langere leerplicht te maken hadden. In paragraaf 4 bleek al dat de jongere cohorten meer onderwijs hebben gevolgd.

Op latere leeftijd zijn het juist de jongere cohorten die meer participeren. Knoef, Euwals en Van Vuuren (2007) hebben modelmatig naar leeftijds-, periode- en cohorteffecten gekeken. Hun conclusie is dat de arbeidsparticipatie hoger is als er een krappe arbeidsmarkt is (periode-effect). Vrouwen met kinderen werken relatief weinig (leeftijdseffect); deze samenhang is echter afgenomen tussen 1992 en 2004. Ook het hogere onderwijsniveau is volgens Knoef et al. (2007) verantwoordelijk voor een deel van de toename van de arbeidsparticipatie. Daarnaast concluderen ze dat cohorteffecten een kwart van de toename in arbeidsdeelname tussen 1992 en 2004 kunnen verklaren. Dit geldt alleen voor cohorten geboren voor 1955.

In figuren 5.2.1 en 5.4.1 wordt de arbeidsparticipatie van vrouwen respectievelijk mannen uitgesplitst naar levensjaar en geboortegeneratie weergegeven. Hiervoor zijn gegevens vanaf 1971 gebruikt. Personen die geboren werden in 1915-1919 waren toen minstens 41 jaar oud, waardoor de lijn voor dit cohort pas op 41-jarige leeftijd begint. Andersom was de generatie van 1985-1989 in 2012, het meest recente jaar waarover cijfers bekend zijn, nog onder

de 28 jaar. Hoewel het op geen enkele leeftijd mogelijk is om alle cohorten met elkaar te vergelijken, is het op iedere leeftijd mogelijk om meerdere cohorten met elkaar te vergelijken en is er een overlap in de cohorten die op de verschillende leeftijden met elkaar vergeleken kunnen worden.

5.2.1 Netto arbeidsparticipatie van vrouwen van 15 tot 68 jaar naar leeftijd en geboortegeneratie

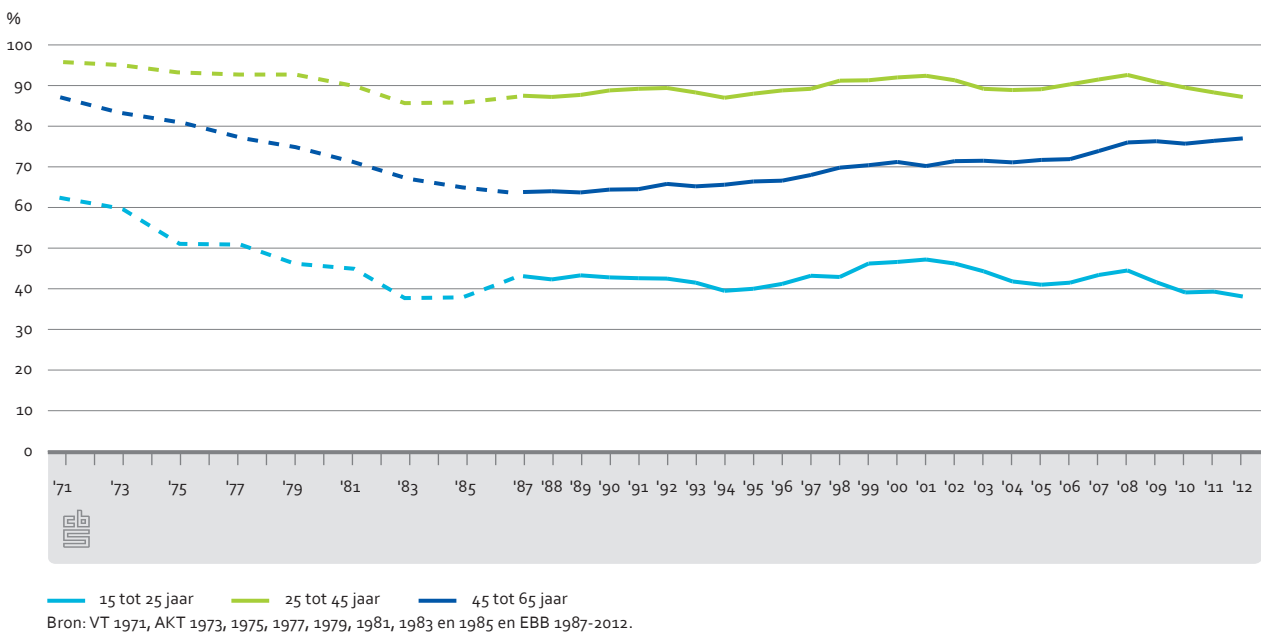
Bij vrouwen uit de oudere geboortegeneraties is een duidelijke afname in de arbeidsdeelname te zien op de leeftijd van trouwen en kinderen krijgen. Naarmate cohorten jonger zijn, is deze afname kleiner en vindt bovendien op iets hogere leeftijd plaats. In paragraaf 3 kwam al naar voren dat de jongere generaties vrouwen op latere leeftijd trouwen en kinderen krijgen. Volgens De Graaf en Vermeulen (1997) is de kans om te stoppen met werken als men in het huwelijk treedt bovendien sterk afgenomen over de generaties (geboren in de periode 1925-1974), maar rondom het krijgen van kinderen niet. Wel is herintrede op de arbeidsmarkt in alle fasen van de levensloop groter voor jongere cohorten. Vlasblom en Schippers (2006) constateren echter dat niet alleen het percentage vrouwen dat werkte aan het begin van de zwangerschap is gestegen tussen cohorten (geboren in 1940-1980), maar ook dat het aandeel dat stopt met werken na de geboorte van het eerste kind sterk is gedaald.

In de cohorten 1935-1939 tot en met 1965-1969 stijgt de arbeidsparticipatie vanaf begin dertig totdat vrouwen ongeveer halverwege de veertig jaar zijn. De hoogte van de arbeidsdeelname op 45-jarige leeftijd verschilt wel sterk tussen die cohorten, van 28 procent bij de generatie geboren in 1935-1939 tot 72 procent bij de generatie van 1965-1969. Rond de 50 jaar treedt opnieuw een daling in (cohorten 1915-1919 tot en met 1945-1949). Van de 65-plussers werkt bijna niemand meer.

5.3 Arbeidsdeelname mannen sinds 1971

Hoewel de arbeidsdeelname van vrouwen sterk is gestegen, is deze nog steeds lager dan die van mannen. Alleen bij jongeren (15 tot 25 jaar) is het verschil tussen mannen en vrouwen klein. Evenals bij vrouwen is de participatie van jonge mannen van begin jaren zeventig tot begin jaren tachtig afgenomen. In dezelfde periode liep ook de arbeidsdeelname van mannen van 45 tot 65 jaar terug. Halverwege de jaren negentig begon deze weer te stijgen. Dat hangt onder meer samen met veranderingen in het beleid ten aanzien van langer doorwerken. In 1975 ontstonden de eerste VUT-regelingen, waarmee werknemers in het onderwijs en de bouw op 63- of 64-jarige leeftijd konden stoppen met werken. Deze regelingen werden daarna ook in andere bedrijfstakken ingevoerd en de leeftijd waarop werknemers er gebruik van konden maken daalde tot onder de 60 jaar (Gebraad, 2013). Midden jaren negentig veranderde dit: de VUT-regelingen werden omgezet in prepensioenregelingen, waarbij men een hogere uitkering kreeg naarmate men langer doorwerkte. Vanaf 2006 werd de fiscale ondersteuning voor VUT- en prepensioenregelingen stop gezet. Voor personen die geboren zijn in 1950 of later gelden deze regelingen bovendien niet meer.

5.3.1 Netto arbeidsparticipatie van mannen van 15 tot 65 jaar naar leeftijd

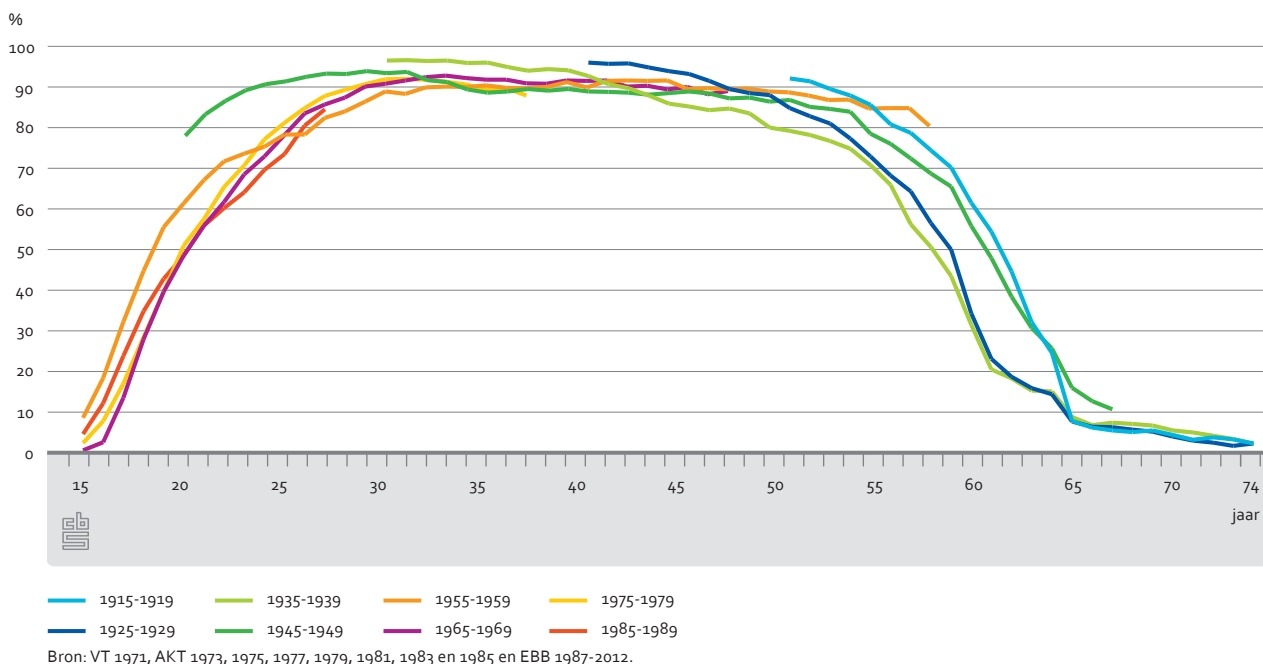

5.4 Arbeidsdeelname mannen: geboortegeneraties

Wanneer mannen uit verschillende geboortegeneraties vergeleken worden, blijken de verschillen op oudere leeftijd (50 tot 65 jaar) het grootst te zijn. Mannen van de cohorten geboren in 1925-1939 werken op deze leeftijd minder dan eerdere generaties. De arbeidsdeelname van de 50-plussers van de generaties 1945-1949 is echter hoger dan die van de generatie 1935-1939.

Binnen bijna elke leeftijdsgroep heeft de oudste geboortegeneratie een iets hogere arbeidsparticipatie. De gegevens van het cohort dat voor een leeftijdsgroep het oudste cohort is hebben steeds betrekking op de jaren zeventig, toen de arbeidsdeelname van mannen hoger was.

5.4.1 Netto arbeidsparticipatie van mannen van 15 tot 68 jaar naar leeftijd en geboortegeneratie

6. Conclusie

In dit inleidende artikel over het thema *levensloop* en *generatie* zijn de globale ontwikkelingen van veranderde levenslopen – leven, leren en werken – sinds 1945 geschetst. Hierbij kwamen demografische trends en ontwikkelingen in onderwijsniveau en arbeidsparticipatie naar geboortecohort aan bod. Belangrijke demografische trends zijn: toegenomen scheidingskansen, uitgesteld ouderschap, dalend kindertal per vrouw, toegenomen aantal eenoudergezinnen, groeiende kinderloosheid en een gestegen levensverwachting. Verder is sinds midden van de vorige eeuw het onderwijsniveau flink toegenomen en is de arbeidsdeelname van vrouwen sterk gestegen.

Sociale wetenschappers stellen in dit kader dat individuen hun levensloop steeds meer zelf in de greep te hebben: de zogenaamde maakbare levensloop (Van der Lippe et al, 2007). Daarbij worden opleidings- en arbeidsmarkttraject, en demografische transitie toenemend op elkaar afgestemd (Ester, Muffels en Schippers, 2006). Arbeidsmarkt economen verbinden het levensloopperspectief met de zogenaamde transitionele arbeidsmarkt (Schmidt, 2002; Theeuwes en Lindeboom, 1990). Uitgangspunt is dat op de moderne arbeidsmarkt werknemers geen baan meer voor het leven hebben. Integendeel, mobiliteit wordt normaal, mogelijk zelfs een vereiste voor de moderne werknemer. Het kan gaan om transitie binnen een bedrijf (interne mobiliteit), tussen werkgevers (externe mobiliteit) of tussen posities als scholing, zorg en betaald werk. De transitionele arbeidsmarkt gaat uit van de pro-actieve werknemer, die zijn of haar loopbaan vrijwillig in de hand neemt, zelf organiseert en anticipeert op veranderende omstandigheden. Door bijvoorbeeld levenslang te leren, behouden of verbeteren werknemers hun kansen op de arbeidsmarkt (zogenaamde “employability”).

In volgende artikelen wordt dieper ingegaan op veranderingen in de sociaaleconomische levensloop door de generaties heen. Daarbij wordt achtereenvolgens ingezoomd op (1) de overgang van het onderwijssysteem naar de arbeidsmarkt, (2) de veranderende beroepsloopbanen van mannen en vrouwen en (3) de overgang van werk naar pensionering naar geboortecohort.

Technische toelichting

Voor de analyses over arbeidsparticipatie is gebruik gemaakt van de Volkstelling van 1971, de Arbeidskrachtentellingen (AKT) uit 1973, 1975, 1977, 1979, 1981, 1983 en 1985 en de Enquête Beroepsbevolking (EBB) 1987-2012. Voor het onderwijsniveau is de AKT vanaf 1981 en de EBB vanaf 1990 gebruikt. De volkstelling (VT) van 1971 is de laatste telling die in Nederland werd gehouden waarbij de integrale bevolking werd ondervraagd. De AKT is in de periode 1973-1985 om de twee jaar in het voorjaar gehouden. Deze is gebaseerd op een steekproef van ongeveer 3 procent van de Nederlandse bevolking. De EBB is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen, met uitzondering van personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen (institutionele bevolking). De steekproef van de EBB bestaat uit ongeveer 1 procent van de Nederlandse bevolking. De cijfers over geboortegeneraties zijn deels voorlopig: zo zijn cijfers over personen het 1960-1964 cohort op 50-jarige leeftijd nu gebaseerd op de EBB van 2010-2012. In de EBB van 2013-2015 zitten echter ook 50-jarigen uit deze geboortegeneratie, waardoor deze cijfers nog kunnen wijzigen. De gepresenteerde percentage zijn berekend op degenen met een geldige waarde, onbekende waarden zijn niet meegenomen.

Literatuur

Arts, K. en F. Otten (2013). Stijgende arbeidsparticipatie en minder uittreding bij ouderen. *Sociaaleconomische trends*, oktober 2013.

Engelen, Th. (2003). Van lot naar keuze. De vruchtbaarheidskaart van Nederland, 1870–2000. In: Bekink, E., O. Boonstra, Th. Engelen en H. Knippenberg (red.), *Nederland in verandering. Maatschappelijke ontwikkelingen in kaart gebracht 1800–2000*, pp. 45–70. Amsterdam: Aksant

Ester, P., R. Muffels en J. Schipper, (2006). *Dynamiek en Levensloop*. Assen: Van Gorcum.

Garssen, J. en C. van Duin (2007). Grijze druk zal verdubbelen. *Sociaaleconomische trends*, 2/2007, pp. 23–26.

Gebraad, J. L. en T. R. Paff (2013). *VUT-fondsen kalven af*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Graaf, A. de, en L. Steenhof (2006). Demografische levensloop van vijftigers. *Bevolkingstrends*, 54(2), pp. 15–23.

Graaf, A. de (2007). De vruchtbaarheid van vrouwen in de twintigste eeuw. In: Boonstra, O.W.A., P.K. Doorn, M.P.M. van Horik, J.G.S.J. van Maarseveen en J. Oudhof (red.), *Twee eeuwen geteld. Onderzoek met de digitale Volks-, Beroeps- en Woningtellingen 1795–2001*, pp. 99–128. Den Haag: DANS.

Graaf, A. de (2011). Gezinnen in cijfers. In: Bucz, F. (red.), *Gezinsrapport 2011. Een portret van het gezinsleven in Nederland*, pp. 35–61. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Graaf, P. M. de, en H. Vermeulen (1997). Female labour-market participation in the Netherlands: Developments in the relationship between family cycle and employment. In: H.-P. Blossfeld en C. Hakim (red.), *Between equalization and marginalization: Women working part-time in Europe and the United States of America*, pp. 191-209. Oxford: Oxford University Press..

Harmsen, C. (2007). Huishoudensdynamiek 1971–2006. Meer alleenstaanden in alle fasen van de levensloop, in: Boonstra, O.W.A., P.K. Doorn, M.P.M. van Horik, J.G.S.J. van Maarseveen en J. Oudhof (red.), *Twee eeuwen geteld. Onderzoek met de digitale Volks-, Beroeps- en Woningtellingen 1795–2001*, pp. 73–98. Den Haag: DANS.

Kaa, D.J. van de (1988). The second demographic transition revisited: Theories and expectations. *Werkstukken no.109*. Planologisch Demografisch Instituut, Amsterdam.

Knoef, M., R. Euwals en D. van Vuuren (2007). *The trend in female labour force participation: What can be expected for the future?*, IZA Discussion Paper No. 3225

Lesthaeghe, R. en D. van de Kaa (1986). Twee demografische transitie? In: Kaa, D.J. van de, en R. Lesthaeghe (red.), *Bevolking: groei en krimp*, pp. 9–24. Deventer: Van Loghum Slaterus.

Lesthaeghe, R. en J. Surkyn (2006). Grondslagen en verspreiding van de Tweede Demografische Transitie. *Justitiële Verkenningen* 3, pp. 75–102.

Liefbroer, A.C. en P.A. Dykstra (2000). *Levenslopen in verandering. Een studie naar de ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Liefbroer, A. C. en P.A. Dykstra (red.) (2007). *Van generatie tot generatie. Gelijkenis tussen ouders en kinderen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Lippe, T. van der, P.A. Dykstra, G. Kraaykamp en J. Schippers (red.) (2007). *De maakbaarheid van de levensloop*. Assen: Van Gorcum

Maarseveen, J. van, en C. Harmsen (2011). Demografische levensloop van babyboomers: terugblik en perspectief, *Bevolkingstrends*, 4/2011, pp. 15-26.

Meulen, A. van der, C. van Duin en J. Garssen (2009). Bevolkingsprognose 2008–2050: model en veronderstellingen betreffende de sterfte. *Bevolkingstrends* 57(1), pp. 41–53.

Mooren, F. van der, en T. Traag (2013). Twintigers op de arbeidsmarkt. Een intergenerationele vergelijking. *Sociaaleconomische trends*, oktober 2013.

Poppel, F. van (2001). Van vijf naar 16 miljoen. De groei van de Nederlandse bevolking in de afgelopen eeuw. In: Maarseveen, J.G.S.J. van, en P.K. Doorn (red.), *Nederland een eeuw geleden geteld. Een terugblik op de samenleving rond 1900*, pp. 65–87. Amsterdam: Stichting Beheer IISG.

Schmid, G. (2002). Towards a theory of transitional labour markets. In: G. Schmid en B. Glazier (red.), *The dynamics of full employment: Social integration through transitional labour markets*. (pp. 151-195). Cheltenham: Edward Elgar.

Smits, W. en R. de Vries (2013). Veranderende beroepsloopbanen van mannen en vrouwen. *Sociaaleconomische trends*, oktober 2013.

Theeuwes, J. J. M., en M. Lindeboom (1990). Stroommodellen. In: J. Schippers (red.), *Arbeidsmarkt en maatschappelijke ongelijkheid*, pp. 169-186. Groningen: Wolters Noordhoff.

Vlasblom, J. D., en J. Schippers (2006). Moederschap, arbeidsmarkt en de dynamiek der generaties. In: P. Ester, R. Muffels en J. Schippers (red.), *Dynamiek en levensloop. De arbeidsmarkt in transitie*, pp. 37-59. Assen: Van Gorcum.

Wolbers, M. H. J. (2006). Blijvende gevolgen van een gebrekkige start? *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 26(2), pp. 223-239.

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
–	Nihil
–	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2012–2013	2012 tot en met 2013
2012/2013	Het gemiddelde over de jaren 2012 tot en met 2013
2012/'13	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2012 en eindigend in 2013
2010/'11–2012/'13	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2010/'11 tot en met 2012/'13

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70, fax 070 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2013.
Vereenvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.